

Grigorios M. Liantas

Demokracja w pojęciu Kościoła prawosławnego

Elpis 14/25-26, 65-74

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Grigorios M. Liantas

Wyższa Akademia Kościelna w Salonikach

DEMOKRACJA W POJĘCIU KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO

Słowa kluczowe: demokracja, autorytet, Kościół prawosławny

W naszych czasach wartość ideału demokratycznego stała się impresywna w świadomości – politycznej, społecznej i religijnej – cywilizowanej ludzkości. Demokracja jest dzisiaj głównym postulatem ludów rozwiniętych¹.

Ten wielki fakt ma obecnie szczególne znaczenie dla dzieła Kościołów chrześcijańskich, ponieważ ideał demokratyczny i jego zastosowanie stanowią najbezpieczniejsze źródło oraz gwarancję w zakresie dokładnie tego, co chrześcijaństwo naucza i obiecuje, że zrealizuje w życiu człowieka.

Chrześcijaństwo jako suma światopoglądu, a zwłaszcza jako antropologiczne nauczanie, oferuje w sposób bezpośredni oraz pośredni najwyższą wersję pojęcia demokracji, jako instytucji państwowej, ale też jako najgłębszej cechy charakterystycznej życia grupy ludzi².

1 B. Μουστάκης, *Δημοκρατία*, [w:] *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία* (ΘΗΕ), 4(1964) 1088. Zob. także: Κύριλλος, Πατριάρχης Μόσχας και πάσης Ρωσίας, *Ελευθερία και ευθύνη*, Αθήνα 2011, s. 12, 34 i 207.

2 B. Μουστάκης, tamże.

Zanim jednak przystąpimy do rozwinięcia naszego tematu, musimy zdefiniować pojęcie „demokracji”.

Demokracja³, jest więc ustrojem, w którym władza polityczna znajduje swe źródło u ludu i jest sprawowana przez jego wybieranych przedstawicieli, w jego interesie. Chodzi tu o warunek, który zakłada system polityczny, w jakim władzę sprawuje lud.

W starożytnej Grecji demokracja jest formą rządów, w której prawo do zarządzania wspólnymi sprawami jest sprawowane przez wszystkich obywateli, którzy zbierają się na powszechnych zgromadzeniach ludu, gdzie decyzje są podejmowane większością głosów. Najbardziej znanym i, bez wątpienia, najbardziej kompletnym przykładem są Ateny z V wieku przed Chrystusem.

Ustrój demokratyczny, jeśli jest wyrażany przez ludzi dysponujących demokratycznymi zasadami, jest najlepszym ustrojem.

Według Panagiotisa Kanellopoulosa⁴, „demokracja nie jest ideologią lub teorią. Jest wolnym umysłem. Kiedy staje się on publicznie akceptowany, to wtedy mamy też oczywiście polityczny ustrój demokracji, ale nawet gdy nie jest akceptowany, to istnieje, funkcjonuje, napędza historię, i prędzej czy później obala tych, którzy go negują”.

Jednakże ustrój Kościoła prawosławnego nie jest demokratyczny w zwykłym sensie tego terminu, to znaczy, że każdy ma te same obowiązki i tę samą misję.

W przeszłości profesor Amilkas Alivizatos⁵ twierdził, całkiem słusznie, że „zazwyczaj Kościół prawosławny jest określany jako demokratyczny a jego organizacja jest oparta na zasadach demokratycznych. Te pojęcia i ich sens, w odniesieniu do Kościoła, nie do końca są precyzyjne. Ani też rosyjski termin *sobornost'* nie wydaje się być bardziej dokładny i raczej zbliża się do terminu „synodalny” («συνοδικός»),

³ Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό, Κέντρο Λεξικολογίας*, wyd. II, Αθήνα 2008, s. 249.

⁴ Zob.: Εταιρεία Φίλων Παν. Κανελλόπουλου, *Η επέτειος των εκατό χρόνων από τη γέννηση του Παν. Κανελλόπουλου*, Αθήνα 2008, s. 30.

⁵ Αμ. Αλιβιζάτος, *Δημοκρατικός χαρακτήρ της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, [w:] ΘΗΕ, 4(1964) 1093.

który pod pewnym względem wydaje się być bardziej dokładny, ponieważ system synodalny reguluje cały organizm Kościoła. Oczywiście, panująca koncepcja demokratyczności Kościoła prawosławnego nie opiera się tylko na obowiązującym w nim systemie synodalnym, w którym nie dominuje opinia jednej osoby, ale wielu, lecz na miejscu, jakie zajmuje w Kościele wierzący lud”.

Należy zauważyć, że Kościół prawosławny stanowi nieprzerwaną kontynuację pierwszego, starożytnego i niepodzielonego Kościoła oraz nadal pozostaje pod względem praw i autorytetu Jednym Kościołem, o którym mówi Symbol Wiary⁶. Również w odniesieniu do jego organizacji administracyjnej dzisiejszy Kościół prawosławny jest kontynuacją pierwszego zjednoczonego Kościoła, bez żadnej modyfikacji nawet w koncepcji jego demokratycznego charakteru i demokratycznej formy⁷.

Na przykład, w czasach apostoelskich⁸ widzimy pełne uczestnictwo świeckich (ludu Bożego) we wszystkich (administracyjnych) decyzjach apostołów. Udział ludu w Soborze Apostoelskim⁹, przy wyborze apostoła Macieja¹⁰, gdzie apostołowie, starsi i wszyscy świeccy, mężczyźni i kobiety, zaproponowali Macieja jako dwunastego apostoła (zaproponowano dwóch i drogą losowania wybrany został Maciej). Również w wyraźnie demokratyczny sposób odbył się wybór siedmiu diakonów, jak dowiadujemy się z Dziejów Apostoelskich¹¹.

Demokratyczna zasada, opierająca się na równości apostołów, którym Chrystus powierzył dalsze rozprzestrzenianie wiary i organizację Kościoła, zgodnie zresztą z tym, jak została ona zastosowana na

6 Tamże, s. 1094.

7 Tamże. Zob. także: R. Bigovic, *The Orthodox Church in 21st Century*. Konrad Adenauer Stiftung, Belgrade 2009, p. 69-80.

8 Βλ. Φειδάς, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, wyd. II, Αθήνα 1994, t. I, s. 31-32.

9 Dz 15,6-29 oraz N. Μπουγάτος, *Εκκλησιαστική διοίκηση και λαϊκοί. Άλλοτε και τώρα*, [w:] *Κρατική εξουσία και Ορθόδοξη Εκκλησία*, Μήνυμα, Αθήνα 1995, s. 133-134.

10 Dz 1,12-26.

11 Zob. Dz 6,1-7.

Soborze apostołskim¹², została uznana i stała się dominującą w tym sensie, że wszyscy następcy apostołów – biskupi, są sobie równi, niezależnie od tego, czy są arcybiskupami, metropolitami, egzarchami, patriarchami itp.¹³

Kościół prawosławny, bez żadnego odstępstwa, przestrzega aż do dzisiaj porządku równości biskupów systemu synodalnego, który został ustanowiony w starożytnym Kościele, mając za absolutny autorytet opinię większości.

Oficjalnie zatem, Kościół prawosławny wyraża się za pośrednictwem instytucji Soboru.

Synodalność Kościoła jest przeżywana w nieustannej wspólnocie członków między sobą oraz z Boską głową, zwłaszcza w sakramencie świętej Eucharystii, która stanowi rdzeń jedności Kościoła w Chrystusie¹⁴.

Termin „synodalność” (gr. συνοδικότης) pochodzi od greckiego słowa „sobór” (gr. σύνοδος), który oznacza przede wszystkim zgromadzenie biskupów, którzy mają szczególną odpowiedzialność. Może być jednak również rozumiany jako termin w szerszym sensie i odnosić się do wszystkich członków Kościoła (por. rosyjski termin *sobornost'*). Synodalność odzwierciedla trynitarną tajemnicę i w niej odnajduje swe ostateczne ugruntowanie.

Według metropolity Pergamonu Jana Zizioulasa¹⁵, „początki instytucji synodalnej znajdują się w Kościele, jak pokazują nam najstarsze źródła Nowego Testamentu, to znaczy Listy apostoła Pawła oraz struktura pierwszych wspólnot eucharystycznych. (...) Synodalność, która pojawia się w Listach apostoła Pawła, wpływa na rozwój instytucji synodalnej oraz jest związana z decyzjami o uczestniczeniu lub

¹² Dz 1,15-26 i Dz 15,1-30.

¹³ Αμ. Αλιβιζάτος, dz. cyt., s. 1095.

¹⁴ Αντ. Παπαδόπουλος, Συνοδικός θεσμός. Χαρισματικός και ενοποιός χαρακτήρας του. Μια ορθόδοξη θεώρηση, [w:] Πρακτικά θεολογικού Συνεδρίου με θέμα το Άγιον Πνεύμα (11-14/11/1991). Ιερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1992, s. 533.

¹⁵ Zob. Ιωάννης (Ζηζιούλας) Μητρ. Περγάμου, Ο Συνοδικός θεσμός. Ιστορικά, εκκλησιολογικά και κανονικά προβλήματα, „Θεολογία”, 80:2(2009) 8-9.

nie w Komunii Świętej. Kościół lokalny w Koryncie¹⁶ jest wzywany do tego, aby w trakcie spotkania eucharystycznego wydać werdykt, czy jeden z członków będzie uczestniczyć, czy też nie, w Komunii Świętej. (...) Oczywiście dla historyka interesujące jest to, że wszystko to, o czym się wspomina w tym fragmencie Pierwszego Listu do Koryntian, zostaje zinstytucjonalizowane w następnych pokoleniach”.

Skład wspomnianego zgromadzenia obejmuje lud, apostoła oraz Pana „z mocą Pana naszego Jezusa Chrystusa”¹⁷. I również ta forma synodalności przypomina Sobór Apostolski, gdzie dominuje Duch Święty.

Warto zauważyć, że instytucja synodalna, zgodnie z tym, jak występuje w Nowym Testamencie, jest połączona ze spotkaniem eucharystycznym, a biskup przewodzi zgromadzeniu¹⁸.

Struktura Kościoła jest episkopocentryczna¹⁹. Przewodzący spotkaniu eucharystycznemu, biskup, jest widzialną głową lokalnego Kościoła, i jest uważany za będącego „na miejscu i na obraz Chrystusa”.

W konsekwencji episkopocentryzm zawiera w sobie synodalność: najwyższą władzą w Kościele jest sobór, zbiorowy korpus biskupów, w skali uniwersalnej w odniesieniu do całego świata, prowincjonalny w odniesieniu do większego regionu lub lokalny w odniesieniu do mniejszego regionu geograficznego. Żadna pojedyncza głowa (papież lub patriarcha) nie jest uznawana za autorytet, tylko organ zbiorowy (sobór).

Z powyższego wynika, że najważniejszym eklezjologicznym dziełem instytucji synodalnej jest utrzymanie równowagi między Kościołem lokalnym a „uniwersalnym Kościołem powszechnym”, który czyni Kościoły lokalne jednym ciałem²⁰.

¹⁶ 1 Kor 5.

¹⁷ 1 Kor 5,4.

¹⁸ Zob. Αντ. Παπαδόπουλος, dz. cyt., s. 535.

¹⁹ Μιχ. Μακράκης, *Ορθοδοξία και ελευθερία*, [w:] *Κων/νος Μουρατίδης, πρόμαχος Ορθοδοξίας*, ΠΕΘ, Αθήνα 2003, s. 513.

²⁰ Ιωάννης (Ζηζιούλας) Μητρ. Περγάμου, dz. cyt., s. 15.

Jest więc ogromną moc soboru, który w demokratyczny sposób rządzi Kościołem za pośrednictwem równych sobie biskupów. Tak więc najwyższą władzą administracyjną całego powszechnego Kościoła prawosławnego jest Sobór Powszechny²¹, to znaczy wszyscy biskupi jako następcy apostołów, odzwierciedlając w jedności Osoby Trójcy Świętej.

Ta demokratyczna instytucja synodalna starożytnego Kościoła, która ma swój początek na Soborze apostoelskim w Jerozolimie²², po swoim ukształtowaniu się i zapanowaniu na Wschodzie, nadal obowiązuje i funkcjonuje od tamtej pory aż do dzisiaj.

Twierdzi się również²³, że „wolność, która istnieje w instytucji demokratyczno-synodalnej, w relacji biskupów między sobą, istnieje też ogólnie w relacji duchownych z elementem świeckim Kościoła. Szeroki demokratyczny duch Kościoła staje się wyraźny, nawet na podstawie faktu, że decyzje Soborów Powszechnych (lub zwykłych) są obowiązujące dla Kościoła tylko wtedy, gdy duchowieństwo i lud jednomyślnie się wypowiedzą w sprawie ważności i wartości tych decyzji”. Na przykład w odniesieniu do soboru w Ferrarze-Florencji (1438/1439), który był zwykłym soborem i w trakcie którego zdecydowano o unii Kościołów, za pośrednictwem podpisów obecnych na nim prawosławnych, z wyjątkiem Marka Eugenika, sprzeciw ludu przyczynił się do tego, że unia ta ostatecznie nie zapanowała²⁴.

W takiej sytuacji łatwo można zrozumieć, jak zresztą wynika również z historii kościelnej, że ilekroć nie było demokracji przy

21 Zob. Ιω. Καρμίρης, *Τα δογματικά και συμβολικά μνημεία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, wyd. II, Αθήνα 1960, t. I, s. 105-113. Zob. Również: Ιω. Ρωμανίδης, Πρωτο/ρος, *Δογματική και Συμβολική θεολογία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, t. I, wyd. IV, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1999, s. 37-38.

22 Βλ. Φειδάς, dz. cyt., s. 42 i nast.

23 Μιχ. Μακράκης, dz. cyt., s. 514.

24 Zob. Ιω. Αναστασίου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, b.r.w., t. II, s. 47-60 oraz Βλ. Φειδάς, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, t. II, wyd. III, Αθήνα 2002, s. 603-626.

podejmowaniu decyzji na Soborach, to nie zostały one uznane przez wiernych Kościoła, pomimo wysiłków cesarzy²⁵.

Interesujące jest, na koniec, to, co wynika z opinii Patriarchy Ekumenicznego Bartłomieja I w odniesieniu do instytucji synodalnej: „(...) nasz Kościół prawosławny, który się ukształtował, pod względem ludzkim, w intelektualnym i społecznym klimacie greckiej starożytności, przejął jej fundamentalne instytucje, jak np. tę demokracji, i przemienił je poprzez Ewangelię w szczególnego charakteru oraz jakości reguły i sposoby egzystowania. Przypominamy tutaj ustrój synodalny, który od początku zapanował w Kościele i został zachowany w naszym Prawosławiu na zawsze i w nienaruszony sposób przez wieki. Gdziekolwiek i kiedykolwiek została zachwiana i osłabiona instytucja synodalna, tam też stwierdzamy ingerencje i samowole głównie władzy politycznej, obce tradycji i woli Kościoła. Ogólnie wszakże rzecz biorąc, instytucja synodalna pozostaje dominującym sposobem zarządzania Kościołem i podejmowania w nim decyzji. Co więcej, dobrze rozumiana i przestrzegana synodalność, cechuje każdą społeczność eucharystyczną, każdą parafię, gdzie wierzący, gromadząc się liturgicznie w jednym miejscu, czynnie uczestniczą w tym, co wspólne, każdy indywidualnie i wszyscy razem”²⁶.

Podsumowując:

1) Podstawowe zasady, regulujące instytucję synodalną, nie stanowią jedynie kwestii administracji lub prawa kanonicznego. Stanowią fundamentalne zasady eklezjologii, to znaczy dogmatu Kościoła²⁷.

2) Na każdym soborze jest obecne Słowo w Duchu Świątym, cała Trójca Świąta, dlatego też Sobór posiada charakter charyzmatyczny.

²⁵ Charakterystycznym przykładem jest słynny Sobór Zbójcki (Efez, 449 r.), który został uznany za „policzek dla całego Kościoła”. Zob. na ten temat: Γ. Μαρτζέλος, *Ιστορία της Ορθόδοξης θεολογίας και πνευματικότητας*, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1992–1993, s. 88-89.

²⁶ Βαρθολομαίος, Οικουμενικός Πατριάρχης, *Η Ορθόδοξος Εκκλησία και η σύγχρονος Ευρώπη*, (Rumunia, 27-10-1999), w tomie: *Λόγοι, Εκδόσεις Φανάριον*, Αθήνα 2003, t. IV, s.299.

²⁷ Ιωάννης (Ζηζιούλας), *Μητρ. Περγάμου*, dz. cyt., s.46.

3) Nauczanie Kościoła prawosławnego, które przyjęło swą ostateczną formę za pośrednictwem Soborów Powszechnych, nie może ulec jakiegokolwiek zmianie. Wszystkie późniejsze deklaracje muszą być obowiązkowo testowane obosiecznym mieczem objawionej prawdy ewangelicznej oraz za pośrednictwem sformułowanego nauczania soborów.

4) W Kościele prawosławnym istnieje wolność, a dzięki jego ustrojowi demokratyczno-synodalnemu, wszyscy biskupi są równi między sobą i mogą swobodnie wyrażać swoją opinię, przyjmując ostatecznie „opinię większości”²⁸. Winniśmy, oczywiście, zauważyć, że opinia większości prawdopodobnie nie zawsze jest tą najslusniejszą, ale to zależy od autentyczności indywidualnej świadomości kościelnej²⁹, za kształtowanie której są odpowiedzialni zarządzający Kościołem, o czym zresztą świadczy długa i nieprzerwana praktyka kościelna.

5) Miejsce i udział elementu świeckiego w życiu kościelnym, które jest podstawowe i fundamentalne, pokazuje demokratyczny charakter Kościoła prawosławnego, niezależnie od tego, czy wydaje się on niewystarczająco widoczny w praktyce.

6) Na koniec, każde państwo-ustrój społeczny powinno zwrócić uwagę na organizację Kościoła prawosławnego, aby ją „skopiować” w celu lepszej organizacji społeczeństwa. Charakterystyczny przykład stanowi monastyczna społeczność Świętej Góry Atos, która jest najstarszą istniejącą demokracją na świecie³⁰. W niej reprezentowany jest cały prawosławny świat i streszczają się różne formy, jakie przyjął pra-

28 Pod tym względem prawosławni biskupi różnią się od biskupów Kościoła rzymskokatolickiego, ponieważ ci ostatni, znajdując się w bezpośredniej zależności od papieża, są zobowiązani do pełnego posłuszeństwa nawet wobec jego najbardziej samowolnych decyzji. Pomimo tego, że się różnią od biskupów rzymskokatolickich, to prawosławni biskupi są czasami narażeni na niebezpieczeństwo znalezienia się po przeciwległej stronie i stania się prawdziwymi tyranami dla swoich wiernych. W ten sposób „episkopizm” Kościoła prawosławnego zamienia się w „despotyzm”. Zob. na ten temat Μιχ. Μακράκης, dz. cyt., s. 517-518.

29 Αμ. Αλιβιζάτος, dz. cyt., 1096.

30 Γ. Μαντζαρίδης, *Πρόσωπο και θεσμοί*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1997, s. 183.

wosławny monastycyzm w ciągu swojej historii. Dzięki swemu ponadczasowemu charakterowi i uniwersalnemu składowi Święta Góra Atos jest symbolem jedności i różnorodności Kościoła prawosławnego³¹.

Tłumaczenie z języka greckiego Jerzy Betlejko

SUMMARY

Grigoris M. Liantas

Democracy in understanding of the Orthodox Church

Keywords: democracy, conciliarism, authority, Orthodox Church

Subject of this paper is the notion of “democracy” in understanding and practice of the Orthodox Church. Beginning with genesis of the term and its application in ancient Greece author of the paper presents similarities and differences between concepts of “democracy” and “conciliarity”. “Democracy” is a form of government in which people are the source of political authority which is executed by elected representatives and rules on behalf of a nation.

However, organization of the Orthodox Church is not “democratic” in common understanding of the term. Every member of the Church has the same duties and carries on the same mission, but everything is based on equality of the Apostles to whom Christ has entrusted spreading of the Gospel and establishment of the Church. “Democracy” in life of the Orthodox Church bears a name of “conciliarity” (greek „συνοδικότης”) and it is lived in an unceasing community of all the Church members among themselves and their Divine Head mainly in

³¹ Tamże.

the Mystery of Eucharist, the core of unity of the Church in Christ. Institution of conciliarity is not just a matter of Church administration or canon law but constitutes fundamental principle of ecclesiology. The fact of presence of the Holy Spirit and the Holy Trinity at each Council provides conciliarity with charismatic character. Organization of the Orthodox Church as observed in monastic community of Mount Athos, the world most ancient existing democracy, is set as an example for all social-political systems aiming to improve organization of society.